

TM1 IX

NEVELÉSSZOCIOLÓGIA

Társadalmi egyenlőtlenségek és hátrányos helyzet az iskolában

Dr. Piczil Márta

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

2020-2021/2.

ISKOLA ELŐTT...

ISKOLA ELŐTT...

„A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelésének különösen elszomorító mechanizmusa, hogy a szegény, iskolázatlan, hátrányos társadalmi csoportokhoz tartozó anyák már a várandósságuk ideje alatt átörökítik hátrányaik egy részét a következő generációra”.
(Hajdú, Kertesi, 2021:12)

A hátrányok kezdete: születés kori fejlődési mutatók

Koraszülés

- *Előzmény*: korábbi vetélések és koraszülések, előző terhesség óta eltelt túl rövid idő, fertőzések és gyulladások, lakóhelyi környezetszennyezés, dohányzás → gyakoribb előfordulás a szegény, iskolázatlan családok és anyák életében.
- *Következmény*: hallási és látási zavarok, szív- és érrendszeri megbetegedések, depresszió, *hiperaktivitás kockázata, tanulási zavarok valószínűsége* (Hajdú, Kertesi, 2021).

A hátrányok kezdete: születéskori fejlődési mutatók

Alacsony születési súly

- *Előzmény:* az anyák hiányos táplálkozása, korábbi fertőzések, lakóhelyi környezeti ártalmak, szegénységgel együtt járó stresszhelyzetek, terhesség alatti dohányzás, az egészségügy intézményeihez való korlátozott hozzáférés.
- *Következmény:* **az alacsony születési testsúly meghatározza a hosszú távú életkilátásokat: az iskolázottság szintjét, a foglalkoztatás esélyeit és a kereseteket.**

A hátrányok kezdete: születéskori fejlődési mutatók

Az alacsony testsúllyal született gyermekek körében

- *nagyobb a tanulási problémák, a figyelemzavar, a sajátos nevelési igény előfordulása*
- *gyakoribb az iskolai évismétlés*
- *alacsonyabbak a teszteredmények* (Hajdú, Kertesi, 2021).

Magzatfejlődésben tapasztalható lemaradás

Az arányos magzatfejlődési visszamaradottság gyakorisága szoros és erős összefüggésben áll a jövedelemmel (Hajdú, Kertesi, 2021).

A társadalmi háttérrel összefüggő lemaradások

Egyértelmű *negatív összefüggés* mutatható ki a *jövedelem és*

- a *beszédfejlődési lemaradások* előfordulása
- a *szociális, pszichés, kismotoros, mentális és magatartási problémák* gyakorisága
- a *túlsúly/elhízás gyakorisága között* (Hajdú, Kertesi, 2021).

A társadalmi háttérrel összefüggő lemaradások

Az egyenlőtlenségek alakításában fontos szerepet játszó tényezők:

- lakás- és életkörülmények
- jövedelem
- a várandósság alatti egészség
- a táplálkozás
- a lakókörnyezet
- a környezeti hatások
- az egészségügyi ellátáshoz való egyenlőtlen hozzáférés (Hajdú, Kertesi, 2021).

Biztos Kezdet Gyerekházak szerepének fontossága.

AZ ISKOLÁBAN...

Egyenlőtlenségek az iskolában

A *társadalmi egyenlőtlenségek iskolai egyenlőtlenségé* alakulnak át → az eltérő végzettségek ismét társadalmi egyenlőtlenségé válnak » *így az iskola hozzájárul az osztályviszonyok újratermeléséhez.*

A társadalmi mobilitásra öt faktor hatása a legjelentősebb:

- *területi/lakóhelyi szegregáció*
- *vagyoni egyenlőtlenség*
- *családszerkezet*
- *társadalmi tőke*
- *iskolarendszer* (Pusztai, 2016).

A szegénység hatása

A szegénység, a nyomor akadályozza a kognitív funkciók fejlődését: az állandó aggodalmak, erőfeszítések felemésztik a mentális kognitív kapacitásokat (Mani és mtsai, 2013).

„...amennyiben a magyar gyermekek nagy hányada szegénységben él már kora gyermekkorától kezdve és a szociális ellátórendszer és a kora gyermekkori nevelés rendszere nem tudja a káros hatásokat ellensúlyozni, úgy ezek a gyerekek olyan hátrányokkal indulnak a közoktatásban, amit az iskolarendszer már nem tud orvosolni.” (Lannert, 2015:310-311).

Nyelvi hátrányok

Az iskolai ismeretátadásnak a nyelv az elsődleges eszköze → de a szükséges nyelvi ismeretekkel, készségekkel nem mindegyik gyerek rendelkezik, mert nyelvi szocializációja során nem sajátította el ezeket (Réger, 1990).

Basil Bernstein összefüggést talált a gyermekek nyelvi képességei és az iskolai előmenetel között → *Bernstein szerint a nyelvi szocializáció a társadalmi struktúra átörökítési mechanizmusaként működik* (Bernstein, 1975).

Társadalmi helyzet és nyelvhasználat (Bernstein, 1975)

Státuszorientált családok →

- gyenge absztrakciós képesség
- gyenge tervezési képesség
- gyenge önkontroll
- a világ beláthatatlan káoszként való felfogása

→ Korlátozott kód

- rövid, grammatikailag egyszerű mondatok
- aktív igék túlsúlya, korlátozott melléknévhasználat
- rövid felszólítások és kérdések
- kevés személytelen névmás (senki, bárki) használata
- konszenzusra irányuló kérdések, korlátozott szimbolizmus
- az absztrakt gondolkodást elősegítő eszközök nem kielégítő birtoklása.

A kulturális tőke hiánya

Az iskolai siker a családi kulturális tőkebefektetés függvénye, és az előzetesen felhalmozott kulturális tőke meghatározza a tanulmányi beruházási stratégiákat (Pusztai, 2015).

„Az iskola a tőkékben gazdag osztályok tőkebefektetési stratégiájának eszköze...

Az iskolarendszerben zajló kommunikációt hatalmi viszonyok hatják át, a feltörekvő és az alsóbb osztályok képviselőinek a kiváló minősítésekre való esélye törvénytörően csekély.” (Pusztai, 2015:150)

Bikulturális szocializáció

„Bikulturális szocializáció”: a családi (elsődleges) és az intézményes (másodlagos) szocializáció párhuzamos hatásrendszere → *az iskolai eredményesség, majd a társadalmi integráció sikeressége attól függ, hogy a kétféle szocializációs tér között mekkora az átfedés.*

A különböző kultúrák találkozása kapcsán fontos a *folyamatos és nyílt kommunikáció*, valamint *az együttműködés* (Varga, 2015).

Bikulturális szocializáció

Nemzetközi (PISA, PIRLS, TIMSS) és hazai (Országos kompetenciamérés) mérések szerint *Magyarországon különösen erős az iskolai teljesítmény és a családi háttér közötti összefüggés* (PISA 2012, 2013; Balázsi és Horváth, 2011).

Az iskola növeli a családi háttérből fakadó különbségeket, az iskolaválasztás, az iskolák közötti különbség erősen determinálja az egyén későbbi életútját.

A pedagógus szerepe

Pygmalion-hatás: *a pedagógus azokból a tanulókból, akiktől sokat vár el, többet hoz ki, mint a többiekből, függetlenül a tanuló valós képességeitől* (Rosenthal és Jacobson, 1968).

Gólem-hatás: *a pedagógus a felületes benyomás alapján rögtön beskatulyázza a tanulót és alacsony elvárásaival alacsonyabb szintű „parkoló pályára” tereli* (Rosenthal és Jacobson, 1968; Rosenthal, 1987, 1991).

A pedagógus szerepe

„Mert mindenkinek, akinek van, adatik, és bővelkedni fog; attól pedig, akinek nincs, még az is elvételik, amije van.” Máté 25:29

Máté-effektus: az oktatási rendszer azokra összpontosul, akik kiemelkedő képességeket mutatnak.

A szegény családokból származó fiatalok, ha korán nem mutatják meg tehetségüket, nem kapnak ösztöndíjat vagy egyéb anyagi támogatást, akkor lemorzsolódnak (Merton, 1968).

A tanult tehetetlenség

Az elvárások alacsony szintje egy negatív spirált indít el → *kialakul egy ún. tanult tehetetlenség, amikor a tanuló már anélkül feladja, hogy bármilyen kísérletet tenne a megoldásra* (Lannert, 2015).

A magyar általános iskolákban működik a Pygmalion- és Gólem-hatás → ez is magyarázhatja, hogy a magyar oktatási rendszer a kiegyenlítés helyett inkább felerősíti a családi háttér hatását (Balázsai és mtsai, 2013).

Az iskolai szelekció tényezői

- Szabad iskolaválasztás.
- Iskolán belüli szegregáció
 - tagozatos és speciális osztályok indítása
 - párhuzamos osztályok (a/b/c jelzéssel)
 - hat és nyolc évfolyamos gimnáziumok.
- A tanulók szociokulturális összetétele.
- Az oktatás minősége.
- Területi egyenlőtlenségek.
- A tanulásra motiváló környezet hiánya (Kertesi és Kézdi, 2005).

Inklúzió - Reziliencia

A szelekciós mechanizmusokkal/szegregációs tendenciákkal szemben fontos az *inklúzió* → *a korai iskolaelhagyás erősen összefügg azzal, hogy milyen mértékben sikerül a befogadó iskolai környezetet kialakítani, fenntartani* → az inkluzív gyakorlat fontos a hátránnyal küzdők rezilienciája szempontjából.

Reziliencia: a hátrányos feltételek ellenére is van lehetőség a „bejósolt” korlátok áttörésére (Masten és Wright 2010; Rayman és Varga, 2015).

ISKOLA UTÁN...

NEET fiatalok (!?)

NEET (Not in Education, Employment or Training) kategória: 15-24 év közötti fiatalok, akik *sem oktatásban, sem képzésben nem részesülnek, és kívül rekedtek a munka világon* (Sánta, 2020).

- Többnyire *alapkészség-hiányosan kerülnek ki az általános iskolából.*
- Felső tagozattól *jellemző az olvasási-szövegértési készségek hiánya* (L. Ritók, 2018).
- Gyakori közöttük az *elszegényedés, a társadalmi kirekesztettség, és a kihasználatlan erőforrások* miatt az ország gazdaságát is visszavethetik.

Összegzés - Lehetséges megoldások

- **Korai beavatkozás/Tehetséggondozás.**
- **A szegénység csökkentése.**
- **Méltányos iskolarendszer.**
- **Tényekre alapozó, gyermekközpontú szakmapolitika.**
- **A pedagógusok módszertani kultúrája.**
- **Mentorprogramok.**

Köszönöm a figyelmet!

Dr. Piczil Márta
piczil.marta@szte.hu

